

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kültüri İnformasiya Vəsaitlərinin İnkışafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Bəxtiyar Vahabzadə - ideali böyük-lük, arzusu təmizlik, məqsədi yüksəklik, eşqi gözəllik olan görkəmli şair, dramaturq, tərcüməçi, ədəbiyyatşunas-alim, publisist və ictimai xadimdir. B.Vahabzadə lirik, neğməkar sənətkardır. Onun poeziyasının zəngin təsvir və təhkiyesi daha çox birinci və ikinci şəxslə bağlıdır. Bu birinci və ikinci şəxs isə bütün səviyyələrdə fərdi yox, sosial-fəlsəfi, siyasi-ideoloji, mənəvi-əxlaqi və etik-estetik müəyyənlik-dədir.

Bununla belə, B.Vahabzadənin ecazlı lirik "Mən"inin bütün şəxslərə aid olan müracət və münasibət metninin əsərləri poetik rəngləri vardır. Şair özünü nə qədər fərdi əslubda ifade etmək istəyib, bir o qədər zəmanəsi, torpağı, dövləti və milləti, Şərqi və Qərbi, bir sözü, dünyının - Zaman və İnsan münasibətlərinin sirlə aləmi ilə bağlı olub.

Xəlil Rza və Məmməd Araz da lirik şairdir! B.Vahabzadə poeziyasının, deyak ki, M.Araz və ya X.Rza poeziyası ilə oxşarlığı və fərqliyi necədir - sulu etrafında düşünsək, deməliyik ki, mövzü və ideya, məzmun və forma, təsvir və təhkiye axarlarında bu üç sənətkar təbii ki, qovuşandır. Fəqət onlar həm də bədii dil və üslub fərdiyətine görə ayrılan sənətkardır. Xəlil Rzada zaman, həyat, tarix, vətən və millət qavrayışı onların epik məzgi ilə birləşdir, predmet etrafında bədii təhkiye, süjet şaxələnir, müxtəlifliyin birliyində müəyyənləşir, etnoqrafik cizgilər tarixin qədimliyindən gəlir, poetik obrazlar tarix və müasirliliklə, lirik-epik dərkətmənin psixologizmi, exlaq və fəlsəfəsi ilə bağlı olur. M.Arazda da, əsasən, belədir! Lakin Xəlil Rzanın fərdi əslubu çağırışlı, intonasiyalı, romantik, mübariz və əzəmətli olduğu halda, M.Arazda daha çox müdrik və poetikdir. (Bu barədə bax. Ə.Əsgərli.) "Məmməd Araz şeirinin vezn və janr müəyyənliliyinə dair". "Kaspi" qəz., 17-18 dekabr 2013-cü il.)

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının predmeti - təsvir təhkiyesi isə insanın qəlb və əql alemi, mənəvi-psixoloji və fəlsəfi-əxlaqi təbii təbəti ilə möhkəm bağlıdır. Bu poeziya bütün ruhunu folklor, klassik ədəbiyyat və bəsər bədii təfəkkürün qaynaqlarından götürür. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası hissə idrakın məntiqi idrakın poeziyasıdır! Şair poetik idrakinin bütün vüseftini duyğu, qavrayış və təsəvvürlər qidalandırır. Onun fikir və düşüncə fəlsəfəsi kifayət qədər intellektualdır. Bu baxımdan B.Vahabzadə poeziyasının anlayış, mühakimə və əqli nəticə deyilən hüduduz imkanları vardır. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyamıza intellektual yaradıcılıq əslubu getirir. Onun poeziyası həyat, cəmiyyət və dövriyin dialektik qanunları, əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi, inkarın inkar, kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələrinin əsrarəngiz poetik halları ilə qidalanıb və bədii təzadaların poeziyası kimi fərdilik qazanıb. B.Vahabzadə əsərləri duyularını, həyecanlarını yanqu bağlayaraq ifade edir. Sənət məramına çatmaq təşənisi ilə poetik axtarışlar aparır və her dəfə nail olduğu yerdən - hər poetik metndən sürət, nəfəs götürür. Bu mənəda Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası dincilik bilməyən, yürüşdə olan, ehtiraslı və əzəmətli poeziyadır! Vaxt, Zaman və Süret Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının məhək daşıdır. İnsan bu zamanın fəlsəfəsində gözəllik və əqide mücəssəmdir!

İnsandır hər şeyi mənalandırın, Saat nə gərekdir zaman olmasa. Bir dağın, bir çayın gözəlliyyini Söyləyin, kim duyar insan olmasa. B.Vahabzadə dinciliyi olmayan, kifayət qədər zəhmətkeş sənətkardır. Vaxt onun üçün dəyər və ölçüdür. Şair həmişə özünü Vaxtın və Zamanın sürətində görüb. Elə bu səbəbdən lirik, epik və dramatik sənət nümunələri, təqnid və ədəbiyyatşunaslıq əsərləri yaradır.

Bəxtiyar Vahabzadə 3 hecadan tutmuş, 16 hecaya qədər lirik şeirin əlvən nümunələrini yaradıb. O, folklor, xalq-aşiq şeiri və klassik poeziyanın bədii qaynaqlarından yaradıcılıqla

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının vəzn və janr müəyyənliliyinə dair

istifadə edib. Ənənəvi janrların verdiyi hüdud-suz imkanlardan istifadə edərək XX əsr Azərbaycan poeziyasının nadir nümunələrini yaradıb. B.Vahabzadənin müstəqil mətnli 2-liyi (müfradları), 3-lüyü (terset və ya müsəlləsleri) yoxdur. Lakin 4-lükleri (birbəndili katren, mürəbbə, bayati və rübaiları), çoxbəndli qoşma, gəraylı, ustadname, müxəmməs, müsəddəs, qəzəl, qite, fəriyyə, müseməmələri vardır. Lakin şair daha çox janr və forma keçidləri və onların verdiyi geniş bədii imkanlardan faydalı sənətkardır.

B.Vahabzadə, əsasən, heca, əruz, sinkretik vəzn, ölçülü sərbəstlik, hipostasa və anaklaza formalı şeirlər yazır. Heca vəzni və onun 11-liş şəkli, əruz vəzni və onun həzəc, rəməl bəhrələrindən geniş istifadə edib.

B.Vahabzadə 3 hecalı şeirlər nümunələrini də yaradıb. Bu forma təmiz 3-lük deyil. Mikayıl Müşfiqin "Tar" şeirində olduğu kimidir. M.Müşfiqdə 3-lük (3, 3+3, 3+3+3, 3+3+3, 3+...) dəyişkəndir, B.Vahabzadədə isə simmetrikdir. 3, 3+3, 3, 3, 3+3... şəkillidir.

Ağaclar a
Kök üstə boy atır b
Ucalır. c
Ağaclar a
Kökündən güc alır... c

(Ağaclar)

Şair 4 hecalının da nümunələrini yaradıb. Bu da əsasən 3, 3+3... simmetrik strukturunda olduğu kimi, yəni 4, 4+4... şəkillidir. "Mənim anam" şeirindən:

Savadsızdır, a
Adını da yaza bilmir b
Mənim anam... c
Ağacın mənə d
Say öyrədib, il öyrədib e
Ən vacibi: ə
Dil öyrədib e

B.Vahabzadənin 5 hecalıları azaşlı usaqlara aiddir. Onların sayı çoxdur. "Ağacdən atım", "Bahar neğməsi", "Mən, ya avtomat" və başqaları 5-liq hecasındır. "Bahar neğməsi" qızı Gülgəz xanıma həsr edilib. Lirik "o" və "onlar" a aid olan təhkiye üzərində qurulub, əyanilik, konkretlik ifadə edir:

Düşdü dağlara a
Çayların səsi b
Oxudu qışlar c
Bahar neğməsi b

B.Vahabzadə 6 hecalının çox az nümunəsini yaradıb. "Vətən var" şeiri 3+3 bölgüsündə olub, bir 6-liq, bir 9-liq və bir 7-liq bənddən ibarətdir. Əruza da kifayət qədər uyarıldı. Lirik "o"ya, III şəxsin tekinə aid olan şeirdir:

Dünya quru bir səs, a
Qəm çəkməyə dəyməz. a
Yüz-yüz itən oldu, b
Min-min da bitən var. c

Şükür eyləyelim ki, d
Bizlərdən həm əvvəl, e
Həm sonra vətən var. c
B.Vahabzadənin 7 hecalı şeirləri çoxdur. "Haqqqa haqsız dedilər", "Tapmaq - itirmek" (1980), "Gələcək var", "Təsəvvüf" (1999), "Ümide heykəl qoyun", "Dil və vətən", "Tanrı türkə qorusun", "Mənim duam", "Həyat bir sınaq oldu", "Qəm özü tapır məni", "Məni yalnız qoymayın", "Ağ atlı oğlan", "Həqiqətdən yalan" və s. Bunlar həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi, bəndli bəndlərdən. Ənənəvi olanlar gərəyli şeiri formasındadır, folklor, aşiq şeiri gələnəklərinə bağlıdır. "Çiydim" şeirindən:

Ömürdə iki məqam, a
Bir şəhər var, bir axşam, a
İndi bilməm durmuşam a
Ömrün harasında mən? b

B.Vahabzadənin ənənəvi olmayan 7-likləri müxtəlif misra bəndlərinə (və ya bəndlər), qafiyə quruluşuna əsaslanır. "Azerbaycan oğluyam" şeirindən:

Əqidəmin, eşqimin, a
Qanımın rəngi bayraq. b
Bütün arzularımın c
Qızıl çələngi bayraq. b
Hər şeydən bu dünyada d
Şərəf uca, şan uca. e
Zamanın yollarında ə
Mən ki, səni tutmuşam j
Daim başımdan uca. e

5-liq bənd üzərində olan bir 7-lik. "Hüdud" şeirindən:

Bizim idrakımızın a
Öz gündəlik həddi var. b
Ancaq hədud tanımır c
Bizim böyük arzular, b
Həyəcanlar, duygular. b
Şairin bəzi 7-likləri bənd formasındadır:

Sən her şeydən həm qoca, a
Həm cavansı, ey zaman. b
Çünki həm əbədiyyət, c
Həm bir ansan, ey zaman. b
B.Vahabzadənin 7-likləri, əsasən, yarımcarpaz və çarpaz qafiyələr, habelə, qafiyəli rədiflər üzərində qurulub:

Qadir insan zəkəsi a
Siğışdır artıq yere. b
Onun hökmü, qüdreti c
Qalxır sonsuz göylərə. b
Qafiyeli rədifi "Mənim yolum" şeirindən:

Nədir yolum adı? a
Düz amalı, düz eşqim! b
Bələdçiimdən bu yolda, c
Öz amalı, öz eşqim. b

Şairin bəzi yeddişlikləri dinamik artımlardan (anaklaza) güc alır: "Özümüzdən öyrənək" şeirindən:

Qədim ulu babamız, a
Güçünə güvənirikən b
Məğlub olub yüz kərə... c
Əqlinə güvənirikən b
Həmişə qalib gelib d
Özündən güclülərə. c
"Özümü axtarıram" şeirindəki 7-liq 5-lik heca üzərində qurulub, a-b-b-c-b şəklindədir:

Qırkı ötmüşəm... Yenə a
Əqlim - uca rütbdə. b
Üreyim - tələdə. b
Tanya bilməmişəm d
Mən özümü hələ də. b

B.Vahabzadə 7-liyin aşiq şeirindəki ənənəsindən də istifadə edib. Ayaqlı qoşma, gərəyli və ya müxəmməslerin özəl formalarını yaradıb:

Ürek - öz düzüyüyle, a
Səvgi - sözsüzlüyüyle. a
İnsan - da - özlüyüyle a
Özüdür. b
Şair - axtarışında, a
Fəhlə - dəzgah başında, a
Ana - beşik başında a
Özüdür. b
Sənətkar 7-liyin a-b-b-c qafiyə formasından da istifadə edib. "Biz" şeirindən:

Arzulara nur olaq, a
Qızaran dan yerindən, b
İnsan dileklərindən b
Kaşanələr quraq biz. c
"Kimdir menim düşmənim" şeirindəki 7-lik hecasının 9 misralı bənd strukturu belədir:

Ancaq özüm özümlə a
Bacara bilmirəm mən, b
Bacara bilmirəm mən. b
Özüm öz əllerimle c
Bir gün bal içirməsə, d
Bir gün zəher içirmə. e
Mən həyat yollarından a
Ayaqlarımıla deyil, j
Əqidəmle keçirəm. e

Bəxtiyar Vahabzadənin səkkiz hecalı şeirləri ənənəvi və qeyri-ənənəvi, bəndli və bəndsiz, bütöv mən strukturludur. Bunlar yeddişlik hecasında olduğu kimidir. "Torpaq", "Məndən ayrılan", "Gözlə vətən", "Kitab", "Ömür ki var", "Məktəbli qız", "Ulu babam", "Füzuliye", "Şair", "Kaman səsi", "Ana məktəb", "Bəyənmedi", "Yaşadıqca", "Yay gecəsi", "Xatirələr", "Hərəkətə, hərəkətdə", "Qızım", "Ustad Şəhriyərin Süleyman Rüstəmə cavab məktubu", "Günah əsrin özündədir", "Azəroğluya", "Yağ, ey yağış", "Allahdan qanad istədim", "Bir məram, bir qayə" və s. şeirlər həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvidir. Şairin bu baxımdan ənənəvi olan gərəyiləri həm qafiyəli, həm də rədifiélidir:

Aç gözünü, Osman dədə, a
Yüz "niyə" var hər "niyə" də. a
Ömür çatmır əlliə də, a
Günah əsrin özündədir. b

(Günah əsrin özündədir)

"Ustad Şəhriyərin Süleyman Rüstəmə cavab məktubu" a-a-b-b şəklində, "Heydər baba salam" poemasının bənd-qafiyə forma-sındadır.

Dinamik misralı səkkizliyə bir nümunə: "Hərəkətə, hərəkətdə" şeirindən:

Ərzimiz də hərəkətdə, a
Biz də, a
Biz də hərəkətdə... a
Firlandıqca bu ərzimiz b
O dünyadan bu dünyaya, c
Bu dünyadan o dünyaya c
Gedirik biz, gelirik biz. b
"Bəyənmedi" şeiri rədifsiz qafiyəli, ənənəvi gərəyildir:

Bağlı olsan torpağa sən, a
Nə oddan qorx, nə küləkdən a
Xan çinari söylə nəden a
Tufan qopdu eyəmmədi? b

Bəxtiyar Vahabzadə birinci və üçüncü misraları qafiyə olmayan səkkizliklər də çox işlədir. "Yay gecəsi" şeirindən:

Nəsa gizli mənə yatıb a
Yarpaq səsi, quş səsində. b
Sevənlərin sırrı var c
Gecələrin sınesində b
"Məndən ayrılan" şeiri qeyri-ənənəvi, yarımcarpaz mürəbbə, "Gözlə vətən" şeiri mənəvi, "Şair" şeiri isə ənənəvi qafiyəli gərəyildir:

Bağlı olsa hər kəs yere, a
Başı dəyər fələklərə. a
Üreklerden üreklərə, a
Gərək körpü sala şair. b

(Davamı növbəti sayımızda)

Əlizadə Əsgərli, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş elmi işçisi, filologiya elmləri doktoru, professor

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütüvə İnformasiya Vəsaitlərinin İnkışafına Dövlət Dəstəyi Fonduunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.